

Ks. Dariusz BARTOSZEWICZ

PRÓBY USTALENIA ZNACZENIA NAPISU Z DN 5,25

Treść: 1. Dawne sposoby rozumienia napisu; 2. Współczesne rozumienie napisu; Podsumowanie.

Podczas uczty w pałacu Baltazara, opisaney w piątym rozdziale księgi Daniela, ukazał się na ścianie tajemniczy napis zapisany w BHS jako: *m^ene, m^ene, teqel, uparsin*, (Dn 5,25)¹ Został on na polecenie króla odczytany a następnie wyjaśniony przez Daniela. Możemy postawić pytanie: czy tajemniczy napis ma sens sam w sobie i czy jego literalne znaczenie jest w ogóle istotne, czy też ważna jest tylko dana przez Daniela interpretacja, mająca niewielki związek z dosłownym rozumieniem wyrazów.

1. Dawne sposoby rozumienia napisu

Zanim przystąpimy do przedstawienia i omówienia współczesnego rozumienia słów napisu warto poznać tradycję jego interpretacji. Poniżej zebrano kilka wypowiedzi dawnych komentatorów dotyczących omawianej inskrypcji, zostały one wybrane ze względu na znaczenie, oryginalność samej koncepcji, bądź ze względu na znaczenie autora.

W komentarzu do Dn 5, 25 Hieronim pisze: “Trzy tylko słowa napisu na ścianie pismo wyraziło: Mane, Thecel, Phares, z których pierwsze oznacza liczbę, drugie ważenie, trzecie podział. Nie trzeba było tylko odczytania lecz także zinterpretowania tego co przeczytał: aby zrozumiał, kto by te słowa przepowiadał, że mianowicie policzył Bóg królestwo Baltazara i je zakończył i umieścił na wadze swojego sądu i wcześniej zniszczył miecz, niż natura rozbiła i imperium to między Medów i Persów zostało podzielone”²

¹ Por. D. BARTOSZEWICZ, Analiza porównawcza współczesnych interpretacji napisu z Dn 5,25 i tłumaczenia podanego przez Daniela, w: Miłość wytrwa do końca, red. W. Chrostowski, Vocatio, Warszawa 2004, 71-81; D. BARTOSZEWICZ, Przyczyna trudności w odczytaniu inskrypcji z księgi Daniela (5,25), *Warszawskie Studia Teologiczne* 16 (2003), 35-43.

² “Tria tantum verba in pariete scriptura signaverat: Mane, Thecel, Phares, quorum primum, numerum, secundum, appensionem, tertium, divisionem sonat. Non solum ergo lectione opus fuit, sed interpretatione eorum quae legerat: ut intelligeret cui haec verba praedicerent: quod scilicet numerasset Deus regnum illius atque complisset, et apprehendisset in statera iudicii sui: et ante eum jugularet gladius, quam natura dissolveret, et imperium eius in Medos divideretur et Persas” Hieronimus, *Commentariorum in Daniele liber*, PL 25, 521.

Św. Efreem (zm. ok. 373r.) pisze: “Z powodu wzgardzenia Bogiem i zbezczeszczenia jego naczyń zesłana z wysoka ręka te trzy słowa naszkicowała: *Mana Takal Phares*. *Mana* licząc policzył Bóg ilość lat określonych królestwem Babilończyków i on wypełnił się w twoich dniach. Ty naprawdę zważony zostałeś na wadze i znaleziony zostałeś mniej mającym z całej sprawiedliwości. *Phares* podzielone więc zostało królestwo twoje i dane Medom i Persom”³ Efreem odnosi *Phares* do Baal - Perasim, nazwy miejsca na którym Dawid pokonał Filistynów (2Sm 5,20). Tak jak Dawid rozbił wojska Filistynów, tak teraz ma zostać rozbite państwo Baltazara.

Kolejny komentarz do Pisma Świętego Starego i Nowego Testamentu, na który w związku z napisem warto zwrócić uwagę, jest dziełem Iszodada z Merv, żyjącego w IX w. biskupa Hadatty. Był on nestorianinem, jednak w swoim komentarzu obok egzegetów nestoriańskich cytował także Ojców Kościoła, głównie Teodora z Mopsuestii. Wiele poglądów wyrażonych w tym dziele jest oryginalną koncepcją autora⁴ Tak jest również w przypadku napisu na ścianie, o którym Iszodad pisze: “Słowa policzone, policzone, on zważył i objawił były napisane w formie krzyża”⁵. Zainteresowanie wzbudzać może zarówno nowe wyjaśnienie dosłownego sensu słów napisu jak i powrót do dłuższej wersji tekstu składającej się z czterech słów. Iszodad przytacza także wyjaśnienie Daniela, pomija w nim jednak ostatnie słowo napisu.

Dużą rolę w procesie rozwoju średniowiecznej nauki odegrał żyjący na przełomie wieku XI i XII (zm. w 1135r.) Rupert z Deutz. Był on człowiekiem bardzo wykształconym, także w zakresie nauk świeckich. Jego poglądy były bardzo radykalne: twierdził wprost, że Ojcowie Kościoła mogą się mylić, szukał w tekście biblijnym sensu duchowego, ale uwzględniał także sens literalny⁶ W swoim dziele *De sancta trinitate et operibus eius*, komentując ucztę Baltazara wspomina on też o tajemniczym napisie: „[Pojawiła się] jakby ręka człowieka piszącego za kandelabrem na powierzchni ściany, piszącego, mówię, grzech, sąd i gniew na grzech pychy Babilonu (...), Babilon jest miastem diabelskim, miastem hańby, nierządnicą pijaną krwią świętych (...). I tego to Babilonu królestwo policzone zostało i skończone, zważone na wadze, podzielone i dane ludom: Medom i Persom”⁷

³ “Ob hunc Dei contemtum, vasorumque eius violationem, demissa ab alto manus tria haec verba exaravit: *Mana Takal Phares*. *Mana* numerans numeravit Deus annorum spatium Babyloniorum regno definitum, illudque tuis diebus completum est. *Takal* tu vero appensus es in statera, et inventus es minus habens ex omni iustitia. *Phares* divisum est ergo regnum tuum, et datum est *Medis et Persis*”. EPHREM SYRI, *In Daniele prophetam*, (Opera omnia t.2 syriace et latine), wyd.P. Benedictus, Romae 1740, 211n.

⁴ Por. S. WIELGUS, *Badania nad Biblią w starożytności i w średniowieczu*, Lublin 1990, 181.

⁵ “Les mots: *Compté, compté, il a pesé et dénué étaient écrits en forme de croix*” IŞODAD DE MERV, *Jérémie, Ézéchiél, Daniel*, (Commentaire sur l'Ancien Testament t.5), tl. C. Van Den Eynde, w: *Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium* 329 *Scriptores syri* t.147, Louvain 1972, 127.

⁶ Por. S. WIELGUS, *dz. cyt.*, 94.

⁷ “(...)quasi manus hominis scribentis contra candelabrum in superficie parietis, scribentis, inquam, peccatum, iudiciumque et iram secundum peccata superbiae Babylonis, (...) et Babylon civitas diaboli, civitas confusionis, sanguine sanctorum ebria meretrix (...). Et illius quidem Babylonis regnum numeratum atque completum, appensum in statera atque divisum, datum est hominibus *Medis et Persis*” RUPERT TUITIENSIS (Rupert z Deutz), *De Sancta Trinitate et operibus eius*, wyd. H. Haacke, *Corpus Christianorum Continuatio Mediaevalis* 23, Turnholti 1972, 1751.

Inny dwunastowieczny teolog Jan Beleth należący do “sekty porretańczyków” (czyli uczniów Gilberta de la Porre), stosującej racjonalny, oparty na refleksji filozoficznej sposób rozwiązywania problemów teologicznych⁸, w swojej summie *De ecclesiasticis officiis* w rozdziale dotyczącym znaczenia ilości świec stosowanych w liturgii wspomina także wydarzenia, które miały miejsce podczas uczty Baltazara: “Jakakolwiek byłaby liczba świec, wszystkie winny być zgaszone ręką woskową muszą zgaśnięć. Ręką woskową była ręka, którą widział Baltazar król Asyryjczyków piszącą na ścianie te słowa: *Mane, Techel, Phares*, które jak wyjaśnił Daniel oznaczają: *Mane* - wyliczył, *Techel* - zważył, *Phares* podzielił. Sens jest więc taki: mówi Pan policzyłem czas twego królowania; dzieła twoje dobre i złe zważyłem i znalazłem więcej zła niż dobra i dlatego podzieliłem królestwo twoje między Medów i Persów, co mianowicie zostało uczynione przez Cyrusa i Dariusza. Jak więc tamto królestwo przez złe czyny króla podzielone zostało i zniszczone tak królestwo Żydów z powodu grzechu od śmierci Chrystusa podzielone zostało i zniszczone na wieczność. Albo lepiej jest (powiedzieć), że ręka woskowa oznacza rękę Judasza, która była z wosku, czyli podatna na zło przez które Chrystus nasz król i światłość prawdziwa został wydany i zabity”⁹

Największy prestiż w dziedzinie nauk biblijnych zyskały w średniowieczu dwie szkoły paryskie: szkoła wiktorynów i szkoła przy Notre Dame. Przedstawicielem pierwszej z nich może być Andrzej od św. Wiktora (zm. w 1175r.). Uprawiał on egzegezę typu literalnego; pozostawał pod wpływem egzegezy rabinistycznej¹⁰ W swoim komentarzu do Księgi Daniela powraca on do rozumienia napisu proponowanego przez Hieronima: „*Mane, techel, phares* - liczba, zważenie, podział”¹¹ Podobnie czyni współczesny Andrzejowi Piotr Komestor (zm. w 1179r.) reprezentujący szkołę przy Notre Dame, który jednak preferował wykładnię moralną i alegoryczną¹². Pisze on: „*Mane Thecel Phares*, które znaczą: liczba, zważenie, podział. Znaczą one «policzył Bóg królestwo twoje» czyli dopełnił je (zakończył) (...). «Zważono cię na wadze i znaleziono cię mniej posiadającym», czyli na podstawie Bożego sprawiedliwego sądu krócej będziesz żył niż myślałeś. «Podzielone zostało twoje królestwo i

⁸ Por. S. WIELGUS, *dz. cyt.*, 302.

⁹ “Quicquid sit de numero candelarum, omnes cum manu cerea debent extinguui. Per manum ceream representatur manus, quam vidit Balthasar rex Assyriorum scribentem in pariete hec verba: Mane, Techel, Phares, que sic exposuit ei Daniel: Mane enumeravit, Techel appendit, Phares divisit significant. Est ergo sensus: Dicit Dominus: Numeravi tempus regni tui et opera tua bona et mala et appendi et inveni plus mali quam boni, et ideo dividetur regnum tuum in Persas et Medos, quod utique factum est per Cyrum et Darium. Sicut ergo illud regnum propter mala opera regis divisum est et extinctum, ita regnum Iudeorum propter peccatum de morte Christi divisum est et extinctum in perpetuum. Vel quod melius est, manus cerea manum Iude representat, que cerea fuit, id est ad malum flexibilis, per quam Christus rex noster et lucerna vera traditus fuit et extinctus” Joannes BELETH, *Summa de ecclesiasticis officiis*, wyd. H. Douteil, Corpus Christianorum Continuatio Mediaevalis 41A, Turnholti 1976, 188.

¹⁰ Por. S. WIELGUS, *dz. cyt.*, 107.

¹¹ “Mane, techel, phares - numerus, appensio, divisio” Andreas DE SANCTO VICTORE, *Expositionem super Daniele*, (Opera t.7), wyd. M. Zier, Corpus Christianorum Continuatio Mediaevalis 53F, Turnholti 1980, 48.

¹² Por. S. WIELGUS, *dz. cyt.*, 108.

dane Medom i Persom» lub rozbite zostało twoje królestwo gdyż *Phares* oznacza kawałek, część”¹³

Podobnie tłumaczył napis na ścianie Rodrigo Ximenes, uczestnik toczących się w XIII w. na terenie Hiszpanii sporów z Żydami, w wyniku których egzegeza chrześcijańska zwróciła się ku studiom Biblii Hebrajskiej i języka hebrajskiego¹⁴ Píše on: „Interpretuje się bowiem *mane* liczba, *techel* zważenie, *phares* podział, jakby powiedział: policzył Pan lata panowania twojego i zważył na wadze złe i dobre dzieła i gdy przeważyły złe, oddzielił od ciebie królestwo”¹⁵

Mikołaj z Liry (1270-1349). Był on z pochodzenia Żydem, znał więc doskonale prace i metody egzegetów żydowskich i wykorzystywał je w swoich komentarzach. Znał również języki hebrajski i grecki, mógł więc posługiwać się tekstem oryginalnym Pisma Świętego¹⁶ Treść napisu wyjaśnił on następująco: „*Mane* oznacza liczenie. *Tethel* oznacza ważenie. *Phares* oznacza podział”¹⁷ Jest to propozycja podobna do wersji pochodzącej od Hieronima, jednak inaczej tłumaczone jest pierwsze słowo napisu.

Jan Maldonat (1534-1583) pochodzący z Hiszpanii teolog, filozof i egzegeta, wykładał filozofię w Rzymie i w Paryżu. Tworzył bardzo znane i cieszące się dużym autorytetem komentarze biblijne, z których najbardziej znane to komentarz do czterech Ewangelii, oraz komentarz do ksiąg Proroków większych¹⁸ W tym właśnie komentarzu Jan Maldonat tak przedstawia napis na ścianie: „Hebrajskie zdanie jest: policzył, policzył dla policzenia policzył to jest bardzo uważnie policzył Bóg dni twojego panowania i już są skończone. (...) *Thequel* - zważony jesteś i znaleziony mniej posiadającym. (...) Podzielili królestwo twoje Medowie i Persowie między siebie, jak natychmiast wyjaśnia”¹⁹

¹³ „Mane, Thecel, Phares, quod sonat numerus, appensio, divisio. Et est sensus: «Numeravit Deus regnum tuum», id est complevit illud (...), «appensus es in statera, et inventus es minus habens» id est justo Dei iudicio minus vives, quam putabas, «divisum est regnum tuum, et datum est Medis et Persis», vel fractum est regnum tuum: nam Phares fragmentum significat” Petrus COMESTOR, *Historia libri Danielis*, PL 198, 1457.

¹⁴ Por. S. WIELGUS, *dz. cyt.*, 165.

¹⁵ „Interpretatur enim mane numerus, techel appensio, phares divisio, quasi diceret: numeravit Dominus annos regni tui et appendit in statera mala et bona opera, et cum preponderent mala, divisit a te regnum. Roderico Ximenes DE RADA, *Breviarium historiae catholicae*, (Opera omnia t.2), wyd. J. Valverde, Corpus Christianorum Continuatio Mediaevalis 72B, Turnholti 1993, 392.

¹⁶ „Oczywiście Lira nie był pierwszym średniowiecznym egzegetą wyjaśniającym Biblię w sensie literalnym, lecz był egzegetą bardzo konsekwentnym, eliminującym z wykładu biblijnego wszelką dowolność. Dlatego można o nim powiedzieć, że jest ogniwem pośrednim pomiędzy egzegezą średniowieczną a nowożytną” S. WIELGUS, *dz. cyt.*, 126.

¹⁷ „Mane significat numerationem. Tethel significat appensionem. Phares significat divisionem”. *Biblia cum glossa Nicolai de Lyro*, t. 4, Basileae 1507, 306.

¹⁸ Por. J. TELLECHEA, *Maldonatus Johannes*, New Catholic Encyclopedia, t. 9, New York 1967, 110.

¹⁹ „Aut ergo Hebraica phrasis est numeravit, numeravit, pro numerando numeravit, id est, diligentissime numeravit Deus dies regni tui, iamque finiti sunt. (...) Thequel, appensus es et inventus es minus habens. (...) Diviserunt regnum tuum, Medi et Persae inter se, ut statim explicat”. Joannes MALDONAT, *Commentarii in Prophetas Ieremiam, Baruch, Ezechielem & Danielelem*, Moguntiae 1611, 650.

Innym znanym egzegetą tego okresu, także należącym do Towarzystwa Jezusowego był Benedykt Pereira (1535-1610). Podobnie jak Jan Maldonat pochodził on z Hiszpanii, jednak większość życia spędził w Rzymie, gdzie wykładał retorykę, filozofię, teologię i Pismo Święte. Jego komentarze biblijne stanowić mogą wspaniałą przykład egzegezy barokowej²⁰ Odnośnie napisu na ścianie Pereira pisze: “Trzy zaś słowa tego napisu oznaczają trzy rzeczy ostateczne, a pamięć o tych rzeczach zwykła być dla haniebnie żyjących najbardziej przykra i najbardziej przejmująca grozą; te zatem są: śmierć, sąd Boży i piekło, te trzy słowa cudownie pasują do tych rzeczywistości. Mianowicie owo słowo *Mane* oznaczające policzył oznacza, że wszystkie dni życia człowieka przez Boga zostały policzone i że czas swojej śmierci dla każdego został określony: przeto najpewniejsze jest, że śmierć przyjdzie, zaś czas jej przyjścia jest najbardziej wątpliwy, najbardziej niepewny, a jednak nie jest odległy (...). Drugie słowo *Thecel* oznaczające jakby zważonego na wadze oznacza ostateczny Boga sąd, w którym na najsprawiedliwszej szali i wadze wszystkie czyny, słowa, życzenia i myśli ludzkie najdokładniej zostaną zważone i sprawdzone (...). Każdy, kto na tym Bożym sądzie zostanie znaleziony mniej mającym to jest nie mającym dzieł godnych, zasługujących na życie wieczne zostanie przez Boga odrzucony i wiecznymi karami piekła potępiony (...). Trzecie słowo *Phare* oznaczające podzielone dobrze przedstawia stan piekła; w nim przebywający zupełnie i potem na całą wieczność oddzieleni zostali, od społeczności nie tylko zbawionych, lecz także od pielgrzymujących na ziemi”²¹ Warto jeszcze zwrócić uwagę na innego egzegetę, którego opinie do dziś pozostały niezwykle aktualne. Jest to Korneliusz a Lapide (1567-1637). Ten niezwykle wykształcony człowiek, posiadał gruntowną wiedzę z wielu dziedzin nauki; znał doskonale języki grecki i hebrajski, zajmował się historią zarówno świecką jak i kościelną oraz filozofią. Był on wykładowcą Pisma Świętego w Louvain (w latach 1596-1616), oraz w Rzymie (w latach 1616-1636)²² W swoim komentarzu do napisu na ścianie jako pierwszy proponuje on odniesienie tajemniczych słów do jednostek monetarno wagowych, czyli stosuje wyjaśnienie, którego nieco zmodyfikowana wersja jest powszechnie przyjmowana we współczesnej biblistyce. Pisze on: “Zatem sam oryginalny napis chaldejski lub same słowa napisu są takie: *mene mene tekel upharsin*; policzył policzył (czyli bardzo dokładnie i pewnie policzył), zważył, dzielący, oczywiście są, to jest: dzielą królestwo twoje Medowie i Persowie (...). *Tekel*.

²⁰ Por. L. HARTMAN, *Pereyra Benito*, New Catholic Encyclopedia t. 11, New York 1967, 120.

²¹ “Tria autem illius scripturae verba, significant tres res novissimas, quarum rerum memoria, flagitiose viventibus solat esse acerbissima, et maxime horrenda: haec autem sunt, mors, iudicium dei, et infernus: quibus rebus illa tria vocabula mirifice congruunt. Etenim vocabulum illud, *Mane*, significans numeravit, designat numeratos esse a Deo omnes dies vitae hominis, tempusque mortis suae cuique praefinitum: itaque venturam mortem, certissimum est, tempus vero adventus eius, maxime dubium, et incertum est, non tamen longinquum. (...) Alterum vocabulum, *Thecel*, significans quasi appensus in statera, denotat extremum Dei iudicium, quo, tamquam iustissima trutina et statera, omnia hominum facta, dicta, optata, et cogitata, subtilissime ponderabuntur, atque examinabuntur. (...) Quicumque autem in illo Dei examine inventus fuerit minus habens, id est, non habens opera digna vita aeterna, reiicietur a Deo, et sempiternis inferni suppliciis condemnabitur. (...) Tertium vocabulum, *Phare*, significans divisum, bene adumbrat statum inferni: in quo qui sunt, omnino, et in omnem deinceps aeternitatem divisi, et separati sunt a societate non modo beatorum, sed etiam viatorum”. Benedictus PERERIUS, *Commentariorum in Daniele Prophetam*, Lugduni 1588, 314.

²² Por. T. TAHENY, *Lapide Cornelius A*, New Catholic Encyclopedia t. 8, New York 1967, 382.

Hebrajczycy mówią *sakal* czyli zważył, odważył, stąd nazywany jest *sykl*. Starożytni bowiem monetę wazyli na wadze, zatem *sykl* miał wagę czterech drachm. Chaldejczycy bowiem w wielu słowach hebrajskich zamiast *szin* umieszczają *taw*, czyli zamiast *s* stawiają *t*, zamiast *sekel* mówią *tekel*²³ Jeszcze inny teolog wywodzący się z Zakonu Jezuitów - Jakub Tirin (1580-1636) podaje taką interpretację napisu: "*Mane, Thecel, Phares*. To jest policzył, zważył, podzielił. Po chaldejsku jest *mene, mene, tekel ufarsin* to jest: policzył, policzył (czyli bardzo dokładnie i starannie rachunek przeprowadził), zważył dodaj na wadze, dzielący są czyli dzielą królestwo twoje Persowie i Medowie"²⁴ Ciekawie przedstawia też problem napisu siedemnastowieczny egzegeta Jakub Rauppius: "*Mene* policzył Bóg panowanie twoje i zakończył je. To podwojenie *mene mene* zostało uczynione dla większego podkreślenia i pewności. Lub jak chcą inni pierwsze oznacza koniec królestwa (panowania) drugie koniec króla czyli śmierć jego. *Tekel* zważony jesteś na szalach i znaleziony jesteś jako mający brak (...). *Peres* podzielone zostało królestwo twoje i dane Medom i Persom"²⁵

Okres intensywnego rozwoju egzegezy katolickiej, zainicjowany uchwałami Soboru Trydenckiego zakończył się w połowie siedemnastego wieku. Nastąpił po nim trwający do połowy dziewiętnastego wieku okres pewnej stagnacji, w którym dominowała defensywna wobec protestantyzmu forma interpretacji tekstu Pisma Świętego²⁶. Jednym z największych i najbardziej znanych egzegetów tego okresu był Augustyn Calmet (1672-1757); jego dzieła wydawano wielokrotnie i tłumaczono na wiele języków. Celem jego komentarzy było ukazanie przede wszystkim literalnego sensu Biblii²⁷ Tak wyjaśnił on znaczenie napisu: "*Mane*: policzył Bóg panowanie twoje, Bóg jest panem długiego trwania i państw i naszego życia. (...) *Thecel*: zważony jesteś na wadze podobnie jak srebrne grudki i znaleziony jesteś zbyt lekkim. Mówi się, że Baltazar był występny, bezbożny i pożałdliwy. (...) *Phares*: podzielone zostało twoje królestwo i dane Medom i Persom"²⁸ W XIX wieku nastąpił rozwój nauk po-

²³ "Porro ipsa originalis scriptura Chaldaica sive ipsissima scripturae verba sic habent: mene mene, tekel, upharsin; numeravit, numeravit (id est, exactissime et certissime numeravit) appendit, dividentes, scilicet sunt, id est, dividunt regnum tuum Persae et Medi. (...) Tekel. Hebraei dicunt sakal, id est appendit, ponderavit: unde dictus est siclus. Veteres enim monetam appendebant ad pondus, uti siclus habebat pondus quatuor drachmarum. Chaldaei enim in multis nominibus Hebraicis pro schin substituunt tau, scilicet pro s, ponunt t: ut pro sekel dicunt tekel!" Cornelius A LAPIDE, *Commentaria in quatuor prophetas maiores*, Antverpiae 1676, 1312.

²⁴ "Mane, Thecel, Phares. Id est numeravit, appendit, divisit; Chaldaice est, mene, mene, tekel, upharsin, id est numeravit numeravit (id est, exactissime et acuratissime calculos subduxit) appendit, supple in bilance, dividentes sunt, seu diovidunt regnum tuum Perse et Medi" Jacobus TIRINUS, *Commentarius in Sacram Scripturam*, t. 1, Lugduni 1690, 515.

²⁵ "Mene, numeravit Deus regnum tuum et complevit illud. Geminatio ista mene, mene facta est ad maiorem exaggerationem, et certitudinem. Vel, ut alii volunt, prius significat finem regni, secundum finem regis seu mortem eius. Tekel, appensus es in bilancibus et inventus es deficiens. (...) Peres: divisum est regnum tuum, et datum est Madai et Paras". Jacobus RAUPPIUS, *Commentarii in universa Biblia synoptici*, t. 4, 1655, 56n.

²⁶ Por. J. HOMERSKI, "Egzegeza biblijna", w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 4, Lublin 1973n, 720.

²⁷ Por. F. GRYGLEWICZ, "Calmet Antoine", w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 2, Lublin 1973n, 1282.

²⁸ "Mane: numeravit Deus regnum tuum. Deus dominus est diuturnitatis, et imperiorum, et vitae nostrae. (...) Thecel: appensus est in statera velut argenteum frustum, ac inventus es nimium levis. Balthasar

mocniczych w stosunku do biblistyki, szczególnie filologii orientalnych, co nie pozostało bez wpływu na sposób komentowania tekstu Pisma Świętego. Typowy przykład egzegezy uprawianej w tym okresie stanowić może komentarz Karola Keil (1807-1888), biblisty, profesora uniwersytetu w Dorpat. Autor oparł się w swojej pracy na krytyce historycznej Starego Testamentu²⁹ Odnośnie napisu na ścianie Keil pisze: "Napis nosi zagadkowy charakter przepowiedni. *m^ene, teqel, peres* stanowią participia *peil*, a formy *teqel* i *peres* zostały wybrane (...) z powodu podobnego brzmienia do *m^ene* (...). Tutaj Daniel interpretuje *m^ene* tak: policzył Bóg twoje panowanie. W słowie *teqel* znajduje się podwójny sens polegający na tym, że słowo *taql* ważyć znaczy w *niph'al* (...) być lekkim zostać znalezionym lekkim. Ten podwójny sens wydobywa znaczenie: zostałeś zważony na wadze i znaleziony zbyt lekkim. *Peres*, które przez analogię do *teqel* jako participium *peil* mogło zostać ujęte i oznacza zgodnie z tym, że podzielone lub rozbite zostanie twoje królestwo i dane Medom i Persom"³⁰

2. Współczesne rozumienie napisu

Powszechnie dziś uznawane rozumienie słów tajemniczego napisu przedstawił w 1886 r. C. Clermont-Ganneau³¹ Według niego aramejskie *m^ene, m^ene, teqel, uparsin* oznaczają dosłownie: "mina, sykl i pół miny"

W starożytności system pieniężny stanowił w istocie jedną całość z systemem miar wag. Zanim bowiem zaczęto bić monety, wszelkich transakcji dokonywano za pomocą odpowiednich kawałków szlachetnego metalu. Stąd też nazwy jednostek monetarnych są tożsame z nazwami wag, wartość zaś pieniądza wyraża się wagą szlachetnego metalu (złota lub srebra) adekwatną do wartości monety. Nazwy i waga różnych monet zaraz po wprowadzeniu do obiegu nie są dobrze znane, zaś ich wartość możemy określić tylko w dużym przybliżeniu. Zmieniały się one często także w trakcie używania monety; zdarzały się przypadki wprowadzania do obiegu monet o innych parametrach a tej samej nazwie (przykładowo w greckim systemie monetarnym znajdowało się wiele różnych monet określanych jako denar). Pomimo to możemy podać przybliżone wartości poszczególnych jednostek. Mina to moneta wyrażająca wartość

flagitiosus, impius, ac libidinosus fuisse dicitur. (...) Phares: divisum est regnum tuum et datum est Medis et Persis". A. CALMET, *Commentarium literale in omnes ac singulos tum Veteris cum Novi Testamenti libros* t. 6, 1734, 536.

²⁹ Por. H. BARDTKE, "Keil", w: *Lexicon für Theologie und Kirche*, wyd. M. Buchberger, t. 6, Freiburg 1967, 103.

³⁰ "Die Schrift trägt den räthselhaften Charakter der Orakel. *m^ene, teqel, peres* sind Participia *Peil*, und die Formen, *teqel* und *peres* statt (...) des Gleichklanges mit *m^ene* wegen gewählt. (...) Hienach deutet Daniel *m^ene* so: gezählt hat Got dein Königthum. Bei *teqel* liegt der Doppelsinn darin, daß das Wort *taql* wägen an das *Niph'al* (...) leicht sein, leicht erfunden werden anklingt. Diesen Doppelsinn stellt die Deutung heraus: du bist gewogen auf der Wage und zu leicht erfunden. *Peres* der nach Analogie des *teqel*, als Participium *Peil* gefaßt werden konte, und deutet es demgemäß so: zerteilt oder zerstückt wird dein Königreich und gegeben den Medern und Persern." C. KEIL, *Biblischer Commentar über den Propheten Daniel*, Leipzig 1869, 158.

³¹ Por. C. CLERMONT-GANNEAU, "Mane, Thecel, Phares, et le Festin de Balthasar", *Journal Asiatique* 8(1886), 36-67.

571 lub 436 gram srebra. Zawierała przeciętnie 25 tetradrachm. Sykl natomiast to typowo hebrajska moneta srebrna w kształcie pierścienia³² W późniejszych czasach była równoważna greckiemu staterowi, czyli zawierała cztery denary lub drachmy³³; waga tej monety wynosiła najczęściej 11,5 lub 14 gram; sykl zawierał 10 hallurów lub 20 ger;

Przeciwko rozumieniu napisu zaproponowanemu przez C. Clermont-Ganneau wysuwano zarzut, że *uparsîn*, rozumiane jako: “pół miny” stoi po słowie *teqel* “sykl”, podczas gdy zgodnie z reprezentowaną przezeń wartością powinno stać pomiędzy *m^ene* i *teqel*. Jednak ten zarzut jest trudny do utrzymania nawet wówczas, gdyby znaczenie *uparsîn* jako “pół miny” było całkowicie pewne. Taka bowiem kolejność wynikać może z porządku słów występujących w przedstawionej przez Daniela interpretacji, gdzie *prś* objaśnione jest jako ostatnie³⁴

W związku z możliwością przyjęcia różnych wariantów tekstu modyfikowano również znaczenie poszczególnych wyrazów.

Występujące w Tekście Masoreckim podwójone *m^ene*, *m^ene* najczęściej wyjaśniane jest jako: “mina, mina” Niektórzy uczeni sugerują jednak, że pierwsze *m^ene* stanowi participium passivi od *mnh-* liczyć, natomiast drugie oznacza minę. Tak tłumaczą napis zwłaszcza starsze komentarze np.: ”Słowa (...) oznaczają: «zostały napisane słowa... mina, sykl i dwie połówki min»”³⁵; “Tłumaczenie brzmi następująco «policzono mina, sykl i dwie połówki min»”³⁶; “Zostało policzone (*m^ene* = participium passivi od aramejskiego *menah* «liczyć») mina (*m^ene* = status indeterminatus od aramejskiego *manjah* = mina), sykl i pół miny”³⁷ Podobnie wyjaśniają niektóre komentarze współczesne: “Został zrobiony rachunek: 1 mina + 1 sykl + 2 połówki miny.”³⁸ Oddanie pierwszego *m^ene* w znaczeniu adnotacji uwierzytelniającej “policzono” sprawia, że napis z Dn 5,25 wykazuje podobieństwo do dokumentów lub adnotacji, jakie przyjęte były w praktyce administracyjnej i handlowej³⁹

Występujące w Tekście Masoreckim *uparsîn* oznacza dosłownie “i pół min” lub w innej wokalizacji “i dwie połówki min”⁴⁰ Słuszność użycia spójnika “i” kwestionowana była między innymi przez J. A. Montgomery⁴¹; uważał go za wtórny dodatek,

³² Por. H. LANGKAMMER, *Słownik biblijny*, Katowice 1989, 171.

³³ W czasach państwa neobabilońskiego 50 sykli było ceną niewolnika. Por. M. JACZYŃSKA, A. MACZKOWA, W. TYŁOCH, *Historia starożytna*, Warszawa 1974, 39.

³⁴ Por. O. EIBFELDT, “Die Menetekel - Inschrift und ihre Deutung”, *Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft* 63(1951),111.

³⁵ A. KAMPHAUSEN, *The Book of Daniel*, 1896, 28, cyt. za: O. EIBFELDT, *dz. cyt.*, 109.

³⁶ P. RIESSLER, *Das Buch Daniel*, Wien 1902, 50.

³⁷ J. GOETTSBERGER, *Das Buch Daniel*, Bonn 1928, 45. Status indeterminatus to inna nazwa status absolutus por. L. PALACIOS, *Grammatica aramaico - biblica*, Romae 1959, 45.

³⁸ P.E. TESTA, *Periodo Dell ' esilio*, (Il messaggio della salvezza, 3), Torino 1969, 150.

³⁹ Por. O. EIBFELDT, *dz. cyt.*,109.

⁴⁰ Por. L.F. HARTMAN, *The Book of Daniel*, (The Anchor Bible t. 23), New York 1978, 185.

⁴¹ Por. J.A. MONTGOMERY, *A Critical and Egzegetical Commentary on the Book of Daniel*, Edinburgh 1927, 262.

który może być opuszczony. Przeciwstawił się temu O. Eißfeldt zwracając uwagę, że tam gdzie po wymienieniu jakiejś wartości wagowej lub pieniężnej występuje jeszcze jej część, łączność istniejąca pomiędzy odnośną wartością a jej częścią jest wyrażana przy pomocy spójnika “i”⁴²

Jak wyżej wspomniano istnieją też wątpliwości czy słuszne jest rozumienie *uparsîn* jako: “pół miny” Istnieją wprawdzie teksty, które potwierdzają powszechnie przyjęte rozumienie (np. *Corpus Inscriptionum Semiticarum* II 10, gdzie asyryjskie “*mana*” “pół miny” oddano przez aramejskie *prs*, jednak dokładniejsza analiza doprowadza do wniosku, że oznacza ono samo w sobie jedynie “pół monety”, “monetę cząstkową” lub “połowę” W takim wypadku ustalenie znaczenia tego słowa stałoby się możliwe dopiero po osadzeniu go w kontekście zdania⁴³ Na tej podstawie O. Eißfeldt proponuje, aby ostatnie słowo napisu odnieść do miary bezpośrednio je poprzedzającej i rozumieć jako: “pół (część) sykla”⁴⁴

Podsumowanie

Odpowiadając na postawione na wstępie pytanie możemy stwierdzić, że napis z Dn 5,25 posiada sens wyrazowy a nie jest tylko pretekstem do przedstawienia przez Daniela interpretacji zawierającej przesłanie pochodzące od Boga. Pomimo opisanych powyżej różnic panuje obecnie zgodność co do słuszności rozumienia słów inskrypcji jako jednostek monetarno - wagowych. Napis traktowany w sensie literalnym stanowi dziś podstawę do tworzenia innych interpretacji niż zapisana w Biblii, interpretacji opartych na możliwości posiadania przez dany fragment Pisma Świętego podwójnego sensu.

Warto także zwrócić uwagę na fakt, że rozumienie wyrazów stanowiących omawiany napis jako jednostek monetarno – wagowych nie wywodzi się wyłącznie, jak się powszechnie uważa, od C. Clermont-Ganneau, lecz za jego prekursora trzeba raczej uznać Korneliusza a Lapide.

⁴² Por. O. EIBFELDT, *dz. cyt.*, 112.

⁴³ Por. *tamże*, 111.

⁴⁴ Por. O. EIBFELDT, *dz. cyt.*, 114.

DIE VERSUCHE DER FESTSTELLUNG DER BEDEUTUNG
DER INSCRIFT VON DN 5,25

Zusammenfassung

Während des von Baltasar gegebenen Mahls, das im fünften Kapitel des Buches von Daniel beschrieben ist, erschien die geheimnisvolle Inschrift an der Wand des königlichen Schlosses. Auf des Königs Empfehlung hin wurde sie entziffert und dann von Daniel erklärt. Wir können die Fragen stellen: ob die geheimnisvolle Inschrift einen Sinn an und für sich selbst hat und ob ihre wortwörtliche Bedeutung im allgemeinen wesentlich, ob die nur von Daniel angegebene Interpretation, die kleinen Zusammenhang mit wörtlichen Sinne der Wörter hat, wichtig ist. Der Artikel enthält die Verifikation der obigen These und auch weist auf die Möglichkeit des Vorkommens in diesem Fragment der doppelten Bedeutung hin.